
СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 304.4

Н. В. Шакур, к. ф. н., доцент

ГУМАНИЗМ ЯК ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Анотація. У статті розглядається гуманність як одна з онтологічних форм людського буття і методологічна засада соціальної роботи. З'ясована специфіка становлення гуманізму як принципу впорядкування екзистенціального світу людини та чинника трансформації суспільного життя. Обґрунтовується, що соціальна робота, як гуманістична життєва практика, є складовою системою формування духовності українського суспільства.

Ключові слова: гуманізм, духовність, мораль, соціальна робота.

Н. В. Шакур, к. ф. н., доцент

ГУМАНИЗМ КАК ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ ИЗМЕРЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению гуманности как одной из онтологических форм человеческого бытия и методологического основания социальной работы. Выяснена специфика становления гуманизма как принципа упорядочения экзистенциального мира человека и фактора трансформации общественной жизни. Обосновывается, что социальная работа, как гуманистическая практика, является составляющей системы формирования духовности украинского общества.

Ключевые слова: гуманизм, духовность, мораль, социальная работа.

N. V. Shakun, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor

HUMANISM AS A SPIRITUAL AND MORAL DIMENSION OF SOCIAL WORK

Abstract. The article is devoted to the consideration of humanity as one of the ontological forms of human existence and methodological foundation of social work. The specificity of humanism formation is clarified as a principle of organization of the existential world of man and the factor of transformation of social life. It has been justified that social work as humanistic practice is the component of the formation system of the spirituality of Ukrainian society.

Keywords: humanism, spirituality, morality, social work.

Актуальність теми дослідження. Бурхлива трансформація соціально-економічної, політичної, культурної сфер суспільного життя в Україні докорінним чином змінює етичні норми, стереотипи, ідеології, цінності вітчизняного суспільства, ставить під загрозу його духовність.

Постановка проблеми. У зв'язку з цим неабиякого значення набуває проблема розбудови системи соціальної роботи, як гуманістичної життєвої практики, що сприяє формуванню духовності соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти теоретико-методологічного та світоглядно-філософського виміру соціальної роботи досліджуються в працях В. Андрущенка, О. Безпалько, В. Бежа, І. Григи, І. Звереві, М. Лукашевича, В. Полтавця, Т. Семигіної. Гуманізм як етичний ідеал є предметом філософської рефлексії К. Апеля, М. Бердяєва, М. Бубера, Ю. Габермаса, М. Гайдеггера, Е. Фромма, А. Швейцера. Соціально-філософський аналіз гуманізму здійснили такі сучасні дослідники, як В. Гузенко, Н. Кіяшко, В. Кувакін, О. Рогова, О. Токман та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Українське суспільство сьогодні опинилося перед численними викликами, від адекватної відповіді на які залежить не лише майбутнє українського народу, а й без перебільшення – доля всього людства. Загроза зовнішньої агресії лише поглибила соціальні проблеми українців, відтак до невдоволеності низьким рівнем життя, неякісним житлом, медициною, освітою, пенсійним забезпеченням додалися суспільна зневіра, моральна деградація частини населення та девальвація духовних цінностей.

Слід підкреслити, що тенденції до суспільної дегуманізації носять глобальний характер, оскільки виявляються у країн з різним рівнем розвитку. Однак найбільш притаманні вони країнам, які мають цілу низку невирішених проблем політичного, природно-екологічного, соціально-економічного характеру.

СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Суспільства, що перебувають у стані трансформації є найуразливішими, оскільки під загрозою опиняється їх життєздатність. Безпосередньо це стосується й України, оскільки «довготривала невирішеність соціальних проблем у переважній частині українського суспільства сьогодні виступає в якості одного з основних чинників виникнення та розвитку низки загроз в різних сегментах національної безпеки. Йдеться, зокрема, про дестабілізацію суспільно-політичних процесів, загострення конфліктів на національному і релігійному ґрунті, формування сепаратистських настроїв в окремих регіонах та групах населення, зневіру у дієздатність влади, вимивання з країни кваліфікованої робочої сили тощо» [3].

Постановка завдання. Водночас питання гуманістичної орієнтації соціальної роботи заслуговує на окремий розгляд, що й обумовлює мету нашої статті: дослідити специфіку духовно-морального виміру соціальної роботи. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: проаналізувати чинники дегуманізації суспільних відносин; розкрити сутність гуманізму як принципу упорядкування екзистенціально-суспільного світу; розкрити гуманістичний характер соціальної роботи як науки, навчальної дисципліни і соціальної практики; з'ясувати аксіологічний та етичний потенціал соціальної роботи в сучасних умовах формування духовності суспільства.

Виклад основного матеріалу. Громадяни нашої держави відчули на собі всі наслідки наростання глобальних проблем, що призводять до виникнення соціально-небезпечних ситуацій. По-перше, в Україні, як і у всьому світі, сьогодні відбувається процес перетворення «суспільства виробництва» на «суспільство споживання», ознакою якого стає, за висловом Г.Арендт, плеонексія – «феномен нескінченності зростаючих бажань новочасної людини» [1, с. 11]. Це означає, що в гонитві за матеріальними благами та колекціонуванні розваг, сучасна людина відмовляється від таких традиційних, цементуючих суспільство цінностей, як добро, гідність, милосердя, взаємопідтримка. Складається ситуація, за якої «задекларована всюди свобода особистості зведена до абстрактної дефініції, а насправді завуальовано діє як механізм із споживання нав'язаних культурних, економічних, політичних штампів соціального буття, що перебуває під натиском глобалізаційних стратегій і призводить передусім до невпинної духовної кризи.» [5, с. 80] Наслідком «споживацького» ставлення людей один до одного, суспільства, природи стає зниження моральної відповідальності людини за свої дії, втрата єдності з духовним, перевага матеріальних вартостей над духовними тощо.

По-друге, сучасні реалії глобалізації вимагають формування людини нового типу – т. зв. «модульної людини» (Е. Тоффлер). Характеризуючи вплив інформаційної реальності на людину, Е. Тоффлер констатує: «прихід Третьої хвилі пов'язаний також із помітним прискоренням темпів соціальної та культурної зміни, так що ідентифікації, які обираються, стають короточаснішими, а люди приймають чи відмовляються від якихось компонентів своїх ідентичностей швидше, аніж будь-коли» [7, с. 282]. Це означає, що «нова людина» з легкістю має змінювати як типи діяльності, так і цінності, ідеали, переконання.

По-третє, зазнає зміни парадигма людської діяльності. Оскільки інформаційне суспільство, за влучним висловом У.Бека, є «наскрізь суспільством найманої праці» [2, с. 204], остільки людина виявляється позбавленою чітких професійних перспектив. Кожен, хто не наділений нестандартністю мислення, індивідуальністю, підприємливістю ризикує опинитися в складній життєвій ситуації: відчути на собі особистісну і професійну неспроможність, втратити алгоритми звичної соціальної поведінки та ціннісні орієнтації, опинитися у стані глибокого «екзистенційного вакууму».

До зовнішніх негараздів в Україні додається й невирішеність внутрішніх проблем, зокрема, питань соціального захисту громадян. Подолання внутрішніх проблем, зумовлених зростанням кількості біженців, низьким рівнем медичного обслуговування, високим рівнем безробіття тощо, неможливе без пошуку ефективної моделі соціальної, правової, психологічної підтримки громадян. В цьому аспекті дієвою відповіддю на виклики сьогодення є поширення різних форм соціальної роботи, її оформлення як об'єктивно необхідного суспільного явища, яке має глибокий духовно-моральний вимір.

Європейський і американський досвід становлення соціальної роботи як виду професійної діяльності, здатної послабити соціальну напругу і сприяти суспільному консенсусу, Україна почала впроваджувати, як відомо, одразу після здобуття нею незалежності. Разом з тим соціальна робота поступово формувалася в нашій країні і як суспільно-корисна практична діяльність, і як навчальна дисципліна, і як спеціальна галузева наука.

Соціальна робота як наука належить до кола гуманітарних наук, має інтегративний, міждисциплінарний характер та вивчає специфіку соціальних процесів, спрямованих на захист громадянських прав і свобод особистості в суспільстві. Гуманістичний вимір соціальної роботи як навчальної дисципліни виявляється в її змісті, основних напрямках, інструментарії, технологіях та організації. Проте в умовах наростання кризових явищ сучасного суспільства, які призводять до його бездуховності, ве-

СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

лике значення має практична реалізація принципу гуманізму. Якраз її і забезпечує соціальна робота. Водночас, аби повніше розкрити гуманістичний характер цієї суспільно корисної практики, звернемося до аналізу гуманізму, як її основоположного принципу.

В сучасній філософській, культурологічній думці відсутнє однозначне розуміння поняття «гуманізм». У вузькому значенні під гуманізмом (від лат. *humanus* – людський) розуміється літературно-філософський рух, що виник завдяки зусиллям Д. Аліг'єрі, Л. Валли, Ф. Петрарки, Е. Роттердамського та ін. європейських діячів XIV-XVI ст., і характеризується піднесенням значення людини, вірою в її сили та право на щастя в земному житті. В основі гуманізму як літературно-філософського явища лежить ствердження поваги до людини як моральної істоти, здатної до самовдосконалення шляхом освіти і виховання. В широкому значенні гуманізм є світоглядом, який базується на сукупності ідей і уявлень, що визнають самоцінність людської особистості, її право на свободу, щастя і розвиток своїх здібностей.

На різних етапах історичного поступу ідеї гуманізму набували специфічного тлумачення, що суттєво урізноманітнювало їх зміст. Нині співіснує безліч гуманістичних ідей та концепцій: світська, теологічна, ідеалістична, матеріалістична, песимістична, оптимістична, конформістська тощо. Проте, з погляду сучасних вітчизняних дослідників філософської гуманістичної проблематики, «різнобарвність» феномена гуманізму не приховує наявності в різноманітних інтерпретаціях *humanitas* загальних концептів: визнання людини найвищою цінністю, поважання людської особистості, її гідності, прагнення забезпечити та гарантувати основні права особистості, підтримка знедолених, соціально «вразливих» громадян (філантропія, благодійництво), віра у можливість вдосконалити індивіда засобами виховання та культури» [8, с. 48].

Разом із сучасною переоцінкою онтологічних засад людського буття, останнім часом відбувається і перегляд сутності гуманізму. Криза уявлення про гуманізм як крайній антропоцентризм, віру в прогрес і необмежені можливості людини спонукала до формування нового, «прагматичного» гуманізму. Останній спирається на свободу особистості та етику ненасильницького активізму, вимагає гуманізації суспільних відносин з метою досягнення суспільного консенсусу.

Суспільний вимір гуманізму, таким чином, передбачає толерантне, приязне ставлення індивідів один до одного, практичні прояви взаємоповаги, доброти, милосердя. Це ще раз засвідчує, що соціальна робота в сучасному надскладному і змінному середовищі має значний потенціал, оскільки спрямована на розв'язання соціальних проблем заходами прагматичного гуманізму. На думку Н.Дівіціної та Л.Миронової, «гуманістичний світогляд заснований на визнанні невід'ємних прав людини, в т.ч. і права на достойне, повноцінне і щасливе життя для кожного незалежно від його національних, расових, релігійних, вікових, статевих, індивідуальних чи соціальних особливостей. Саме тому соціальна робота є практичною реалізацією гуманістичного менталітету» [4, с. 22].

Як суспільний феномен, соціальна робота виконує важливу аксіологічну функцію: формує відповідну ієрархію цінностей за допомогою якої людина здатна оцінювати соціальну ситуацію, явища, вчинки інших людей як з позицій сенсу життя, життєвих цінностей, так і з позицій морально-етичної парадигми даного соціального середовища. Цінності соціальної роботи формуються на двох основних рівнях. Перший складають метацинності, які визначаються в контексті глобалізованих цілей і завдань як певні ідеали, що реалізуються у мультикультурному просторі. До другого належать цінності-засоби, які ще називають професійними (етичними) цінностями. Вони являють собою фахові вимоги до взаємодії соціального працівника і клієнта, корпоративні принципи і норми взаємодії між соціальними працівниками й соціальними службами. Найвищою цінністю соціальної роботи Міжнародний етичний кодекс соціальних працівників визнає людину, оскільки «соціальна робота виходить із різних гуманістичних, релігійних та демократичних ідеалів і філософських теорій і є універсальною можливістю задоволення людських потреб, які виникають унаслідок взаємодії особи й суспільства, а також розвитку потенціалу людини» [6].

Базуючись на принципі гуманізму, соціальна робота є також засобом самореалізації людини і системою підтримки її життєдіяльності. Сучасні фахівці-теоретики з соціальної роботи визначають її як «один з багаточисельних видів діяльності людини, специфіка якої полягає у тому, що вона націлена на надання адресної допомоги іншим людям, які не можуть без сторонньої допомоги вирішити свої життєві проблеми, а в багатьох випадках і жити» [9, с. 121]. При цьому визначальною характеристикою соціальної роботи є альтруїстична, гуманістична спрямованість, моральна мотивація. Діяльність соціального працівника являє собою єдність раціонально-логічних, духовно-моральних, емоційно-чуттєвих компонентів, обумовлену величезною кількістю обставин і суб'єктивних факторів. Важливе значення має світоглядна культура соціального працівника як спосіб пізнання, розуміння, оцінки й переживання життєвого світу.

Різні форми практики соціальної роботи (психологічне консультування, групова взаємодія, сімейна терапія, соціальна поетапна підтримка тощо) створюють умови, в яких кожна людина може повною

СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

мірою виявити і реалізувати свої можливості; набути більшої самостійності, навчитися ефективно розв'язувати власні проблеми; адаптуватися в суспільстві; відновити почуття власної гідності і поваги до себе з боку інших. Тобто соціальна робота сприяє упорядкуванню, висловлюючись мовою М. Мармашвілі, «царини антропогенного простору», попереджує вияви антигуманної поведінки людини.

Разом з тим соціальна робота є практичним втіленням ідей «нового гуманізму», дієвим способом «олюднення» суспільного буття, який передбачає формування активної громадянської позиції, соціальної відповідальності індивіда за власну державу. Завдяки діяльності соціальних працівників в сучасному суспільстві реалізуються численні благодійні акції та громадські проекти, налагоджується соціальні зв'язки у громаді, поліпшується життя людей.

Висновки. Таким чином, соціальна робота як наука, навчальна дисципліна і суспільно-практична діяльність формує духовно-моральний простір суспільства. Її гуманістичний потенціал виявляється у спрямованості на забезпечення виживання людини та вирішення питань її адаптації у суспільстві, сприяння суспільній консолідації й мобілізації духовних сил суспільства.

Від ефективності стратегій реалізації соціальної роботи залежить усвідомлення та засвоєння громадянами гуманістичних цінностей, безпека та самовідтворення українського суспільства.

Література

1. Арентс Г. Становище людини / Г. Арентс ; [пер. Марія Зубрицька]. – Львів : Літопис, 1999. – 255 с.
2. Бек У. Общество риска : На пути к другому модерну / У.Бек. [пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой]. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 383 с.
3. Давидюк О. О. Соціальна безпека : проблеми теоретичного аналізу та побудови показників [Ел. ресурс]. / О. О. Давидюк. – Режим доступу : http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12:2010-06-10-20-35-51&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23.
4. Дивицина Н. Ф. Социальная работа : В вопросах и ответах / Н.Ф.Дивицина, Л.К.Миронова. – М. : Проспект, 2006. – 180 с.
5. Добридень О. В. Гуманістичний вимір простору споживання в Україні за умов сучасних реалій глобалізації : проблеми та перспективи. / О. В. Добридень. // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2012. – № 4. – С.79 - 83
6. Етика соціальної роботи: принципи і стандарти, ухвалено Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСР) Коломбо, Шрі Ланка, 6-8 липня 1994 р./ Переклад з англ. Н.Білоус // Соціальна політика і соціальна робота № 4 (8) 1998. - С.67 - 75
7. Новая технократическая волна на Западе : научное издание / [под. ред. П. С. Гуревича]. – М. : Прогресс, 1986. – 453 с.
8. Пазенок В. С. Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи / В. С. Пазенок [та ін.]. – К. : Укр. центр духовної культури, 2001. – 380 с.
9. Соціальна робота і формування громадянського суспільства : монографія / В. П. Бех, М. П. Лукашевич, М. В. Туленков. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 599 с.

References

1. Arendt, H. (1999). *Stanovyshche liudyny [The Human Condition]*. (M. Zubrytska, Trans). Lviv: Litopys [in Ukrainian].
2. Beck, U. (2000). *Obshchestvo riska: Na puti k drugomu modern [Risk Society: Towards a New Modernity]*. (V. Sedelnik, N. Fedorova, Trans). Moscow: Progress-Traditsiya [in Russian].
3. Davydiuk, O. O. *Sotsialna bezpeka: problemy teoretychnoho analizu ta pobudovy pokaznykiv [Social security: problems of theoretical analysis and construction of indicators]*. Retrieved from http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12:2010-06-10-20-35-51&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23.
4. Divitsyna, N. F., Mironova, L. K. (2006). *Sotsialnaia rabota: v voprosakh i otvetakh [Social work: Questions and answers]*. Moscow: Prospekt [in Russian].
5. Dobryden, O. V. (2012). Humanistychnyi vymir prostoru spozhyvannia v Ukraini za umov suchasnykh realiï hlobalizatsii: problemy ta perspektvy [Humanistic dimension of Ukraine's consumption space in the context of current realities of globalization: challenges and perspectives]. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii – The Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, 4, 79 – 83. [in Ukrainian].
6. Bilous, N. (1998). Etyka sotsialnoi roboty : pryntsyipy i standarty, ukhvaleno Mizhnarodnoiu federatsiieiu sotsialnykh pratsivnykiv [Ethics of Social Work: Principles and Standards, adopted by the International Federation of Social Workers (IFES) Colombo, Sri Lanka, July 6-8, 1994]. (N. Bilous, Trans). *Sotsialna polityka i sotsialna robota – Social policy and social work*, 4, 67 – 75. [in Ukrainian].
7. Gurevicha, P. S. (Eds.). (1986). *Novaia tekhnokraticheskaia volna na Zapade [New technocratic wave in the West]*. Moscow: Progress [in Russian].
8. Pazenok, V. S. et al. (2001). *Humanizm: suchasni interpretatsii ta perspektvy [Humanism: Modern Interpretations and Perspectives]*. Kyiv: Ukr. tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
9. Bekh, V. P., Lukashevych, M. P., Tulenkov, M. V. (2008). *Sotsialna robota i formuvannia hromadianskoho suspilstva [Social work and the formation of civil society]*. Kyiv: NPU imeni M.P. Dragomanova [in Ukrainian].